

УДК 351.73:172.0

Крутов Василь Васильович –
Віце-президент Українського союзу промисловців та підприємців з корпоративної безпеки, доктор юридичних наук, професор, генерал-лейтенант СБ України в запасі

Концептуально-правові основи забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини

У статті розкриваються концептуально-правові основи забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини та визначаються подальші напрями наукових досліджень у цій сфері.

Ключові слова: національна безпека, безпека, корупція, духовність.

Актуальність теми. Сучасний стан міжнародних відносин щодо насильно-штучного нав'язування народам і націям переходу до однополярного світу та процес глобалізації, аж ніяк не націлений на досягнення спільних для всіх людей благ та інтересів, – неминуче призводить до гострих конфліктів етносів, націй, релігій і держав. Вказане призводить, як показує міжнародний досвід, до фактичної втрати не тільки відповідних ідентифікацій, а й свободи світоглядного, релігійного, духовного, а також соціокультурного вибору в цілому.

На даний час в світі руйнуються символи і догми, що зовсім недавно здавалися непорушними, а духовно-культурний розлом у все більшій мірі стає фактом повсякденного життя величезної кількості людей та міжнародної спільноти взагалі. Людство вже усвідомлює всю глибину прірви, до якої підійшло всім своїм потужним технологічним, інформаційним та іншим “розвитком”, своєю новою спокосою стати богом без Бога...

Зауважимо, що наш звичний, більш-менш благополучний післявоєнний світ не раз балансував на межі катастрофи, в тому числі ядерної, від якої його вдавалося врятувати. Але виявилось, що і без ядерних бомб наша планета розколюється як горіх і стає все більш уразливою, руйнуючи сталі уявлення про демократію, свободу, забезпечення прав людини і громадянина, її безпеки тощо.

На нашу думку, реалії сьогодення у сфері забезпечення національної безпеки вимагають від держави вирішення першочергової проблеми, а саме – підвищення ефективності прогнозування, оцінки та регулювання духовних і релігійних процесів на базі основних правових і моральних принципів. Так, у міжнародному і українському законодавстві є досить багато правових норм, що дозволяють уже зараз вирішувати ці проблеми. Однак реальна дієвість їх поки ще вкрай мала. Це пов'язано, перш за все, з недостатньою підготовкою в цій сфері багатьох представників владних структур і більшої частини населення нашої країни. Недостатньо визначена та виражена також і політика держави в цій делікатній сфері. Крім того, правовий механізм регулювання духовних процесів недопрацьований до необхідного рівня його стану на практиці: не вистачає відповідних фахівців, інструкцій, методик, положень тощо, при чому як у державних відомствах і установах, так і в соціумі взагалі. Особливо це стосується правоохоронної, виховної та освітньої сфер.

Також, наголосимо, що упродовж багатьох років Україні не вдається переломити небезпечні тенденції зростання масштабів корупції, що безумовно суттєво впливає на стан забезпечення національної безпеки. Зокрема, не в повному обсязі виконуються міжнародні зобов'язання щодо протидії корупції, що випливають з Конвенції ООН проти корупції, Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, численні рекомендації ЄС, Ради Європи, Стамбульського плану дій Організації економічного співробітництва і розвитку. Донині не прийняті дієві антикорупційні закони, а реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним, на чому наголошує схвалена Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1001/2011 “Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки”, в якій, до речі, жодним пунктом не регламентується протидія корупції як складової забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини [1].

Такий стан справ спричиняє критичне ставлення до України як до корумпованої держави з нестабільними державними інститутами, зокрема системою правосуддя. Індикатором цієї позиції вже традиційно є рейтинги міжнародної організації “Трансперенсі Інтернешнл”. Зокрема, у 2010 році Україна у щорічному рейтингу країн за рівнем корумпованості посіла 134 місце, серед 178 країн поруч з Того і Зімбабве. У 2009 році Україна посіла 146 місце, у 2008 – 134 [2].

Так, зауважимо на той факт, що ухвалена вперше у 2007 році Стратегія національної безпеки України не стала керівним документом для практичної діяльності органів державної влади, в тому числі в духовній сфері, чому завадили їхня зосередженість на досягненні короткострокових політичних і економічних цілей, нехтування потреба-

ми стратегічного розвитку суспільства і держави. Внаслідок цього посилилися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси. Такий стан справ змушує заново оцінити рівень і вплив загроз життєво важливим інтересам України, визначитися у стратегічних пріоритетах політики національної безпеки та напрямках удосконалення механізмів їх реалізації. Це, в свою чергу, потребує нагального вироблення нових підходів до забезпечення національної безпеки, які мають визначати відповідно до законодавства загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [3].

Саме тому, Рада Національної безпеки і оборони України своїм рішенням від 8 червня 2012 року схвалила проект нової редакції Стратегії національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” (далі – Стратегія), яка і була затверджена Указом Президента України за № 389/2012 [4].

Так, відповідно до п. 2.2. Стратегії, нагальними завданнями політики національної безпеки є захист таких життєво важливих національних інтересів України:

- утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманіття форм суспільної організації;

- захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканності державного кордону;

- створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення;

- гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища;

- **збереження і розвиток духовних і культурних цінностей** українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності.

Отже, з вищевказаного випливає, що тема нашої наукової статті щодо забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини є **безумовно актуальною та своєчасною**.

Зазначаємо, також, що вищевказана проблематика потребує не лише досліджень сфери національної безпеки, міжнародно-правового, кримінально-правового, організаційно-правового характеру, а й має значно ширший спектр питань, що потребують висвітлення. Відсутність комплексних досліджень та аналізу такого явища як духовність з точки зору національної безпеки ставить перед юридичною наукою потребу ретельного та глибокого дослідження цієї складної проблеми.

Отже, **метою** цієї статті є вивчення концептуально-правових основ забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини.

Для досягнення мети наукової статті нами поставлено наступні **завдання:**

– здійснити дослідження сучасного стану забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини, для чого проаналізувати сучасне законодавство у сфері забезпечення національної безпеки в розрізі закріплення в ньому норм, що стосуються духовності;

– визначити подальші напрями наукових досліджень у цій сфері.

Отже, розглянемо сучасні основоположні нормативно-правові акти у сфері національної безпеки, що прямо чи опосередковано регламентують сферу забезпечення духовності.

Так, у Доктрині інформаційної безпеки України (далі – Доктрина) закріплено наступні норми, що регламентують забезпечення національної безпеки крізь призму духовності [5].

У пункті 3 “Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки України”, підпункті “Життєво важливі інтереси в інформаційній сфері” Доктрини визначається, що в інформаційній сфері України вирізняються життєво важливі інтереси особи, суспільства та держави та, зокрема, щодо суспільства наступні:

– **збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу;**

– забезпечення суспільно-політичної стабільності, міжетнічної та міжконфесійної злагоди;

– формування і розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства.

Також, Доктрина визначає, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами інформаційній безпеці України у соціальній та гуманітарній сферах є:

– відставання України від розвинутих держав за рівнем інформатизації соціальної та гуманітарної сфер, насамперед освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення, культури;

– недодержання прав людини і громадянина на одержання інформації, необхідної для захисту їх соціально-економічних прав;

– **поширення в засобах масової інформації невластивих українській культурній традиції цінностей і способу життя, культу насильства, жорстокості, порнографії, зневажливого ставлення до людської і національної гідності;**

– тенденція до витіснення з інформаційного простору та молодіжної культури українських мистецьких творів, народних традицій і форм дозвілля;

– послаблення суспільно-політичної, міжетнічної та міжконфесійної єдності суспільства;

– відставання рівня розвитку українського кінематографу, книговидавництва, книгорозповсюдження та бібліотечної справи від рівня розвинутих держав.

Щодо напрямів державної політики у сфері інформаційної безпеки України Доктрина наголошує наступне:

Діяльність органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України має бути зосереджена на конструктивному поєднанні діяльності держави, громадянського суспільства і людини за трьома головними напрямками:

– **інформаційно-психологічному, зокрема щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливого психологічного клімату в національному інформаційному просторі задля утвердження загальнолюдських і національних моральних цінностей;**

– технологічного розвитку, зокрема щодо розбудови та інноваційного оновлення національних інформаційних ресурсів, упровадження новітніх технологій створення, обробки та поширення інформації;

– захисту інформації, зокрема щодо забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації, в тому числі технічного захисту інформації в національних інформаційних ресурсах від кібернетичних атак.

У Доктрині закріплено, що держава з метою забезпечення інформаційної безпеки України має вживати таких заходів у сфері державної безпеки:

– **залучення засобів масової інформації до забезпечення неухильного додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина, захисту конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії, духовних і моральних засад суспільства; підвищення ефективності функціонування органів державної влади;**

– підвищення конкурентоспроможності вітчизняної інформаційної продукції та інформаційних послуг;

– розвиток національної інформаційної інфраструктури на засадах стимулювання вітчизняних виробників і користувачів новітніми інформаційно-телекомунікаційними засобами й технологіями, комп'ютерними системами і мережами.

Щодо соціальної та гуманітарної сфер у Доктрині закріплено, що держава з метою забезпечення інформаційної безпеки України має вживати таких заходів:

– формування та реалізація державної політики національного духовного та культурного відродження, яка відповідає інтересам Українського народу і визначає чіткі критерії і пріоритети формування інформаційної політики в соціальній сфері;

– запобігання монополізації національного інформаційного простору;
– вдосконалення законодавчого регулювання діяльності засобів масової інформації, зокрема, з метою підтримки діяльності, спрямованої на формування оптимістичної морально-психологічної атмосфери в суспільстві, популяризації національних культурних цінностей, сприяння соціальній стабільності та злагоді;

– державна підтримка вітчизняного виробника інформаційної продукції.

Підкреслимо, що досить вагомим постає той факт, що в Доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації існує розділ “У сфері духовного життя”, де вказується на найбільш небезпечні загрози у цій сфері, зокрема: на можливість порушення суспільної стабільності, нанесення шкоди здоров’ю та життю громадян унаслідок діяльності релігійних об’єднань, які проповідують релігійний фундаменталізм, а також тоталітарних релігійних сект. В якості основних напрямів забезпечення інформаційної безпеки Російської Федерації у сфері духовного життя вказуються, зокрема: вироблення цивілізованих форм і способів громадського контролю за формуванням у суспільстві духовних цінностей, що відповідають національним інтересам країни, вихованням патріотизму та громадянської відповідальності за її долю; формування правових і організаційних механізмів забезпечення конституційних прав і свобод громадян, підвищення їх правової культури в інтересах протидії свідомому чи ненавмисному порушенню цих конституційних прав і свобод у сфері духовного життя [6].

Разом із викладеним, у розрізі вивчення питання закріплення в національних нормативно-правових актах проблематики духовності людини, доцільно виділити основоположний закон безпекової сфери – Закон України “Про національну безпеку” (далі – Закон) [7].

Так, у ст. 3. “Об’єкти національної безпеки” Закону закріплено, що об’єктами національної безпеки є:

– людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
– суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;

– держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Стаття 6 “Пріоритети національних інтересів” указанного Закону України вказує, що пріоритетами національних інтересів України є:

- гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів;
- **розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення.**

Стаття 7 “Загрози національним інтересам і національній безпеці України” Закону регламентує, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є:

- у соціальній та гуманітарній сферах:
 - криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
 - загострення демографічної кризи;
 - **прояви моральної та духовної деградації суспільства.**

У статті 8 наголошено, що основними напрямками державної політики з питань національної безпеки є

- у внутрішньополітичній сфері:
 - **забезпечення неухильного додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина, захист конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії, духовних і моральних підвалин суспільства; підвищення ефективності функціонування політичних інститутів влади;**

- у соціальній та гуманітарній сферах:
 - **створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я, ліквідації алкоголізму, наркоманії, інших негативних явищ.**

Навіть у **Воєнній Доктрині України** (ст. 17), на нашу думку, опосередковано регламентується забезпечення національної безпеки через духовні основи людини, а саме, що основними шляхами запобігання виникненню воєнних конфліктів є:

- **дотримання прав етнічних і релігійних меншин, забезпечення їх національно-культурних потреб** [8].

У розрізі вивчення концептуальних основ забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини, вважаємо доцільним згадати, що досить всебічно та повно вказані питання, а також взаємини Церкви, особистості, сім'ї, народів і держави опрацьовані в “Соціалній концепції Російської Православної Церкви” [9] та інших загальноцерковних документах.

Так, зокрема, в “Соціалній концепції Російської Православної Церкви” наголошено, що духовний та культурний експансії, яка може призвести

до тотальної уніфікації, необхідно протиставити спільні зусилля Церкви, державних структур, громадянського суспільства та міжнародних організацій задля утвердження в світі справді рівноправного взаємного культурного й інформаційного обміну, поєднаного із захистом самобутності націй та інших людських спільнот. Одним із способів досягнення цього може стати забезпечення доступу країн і народів до базових технологічних ресурсів, що дає можливість глобального поширення та отримання інформації. Церква нагадує про те, що багато національних культур мають християнське коріння і послідовники Христові покликані сприяти зміцненню взаємозв'язку віри з культурною спадщиною народів, рішуче протистоячи явищам антикультури і комерціалізації інформаційно-творчого простору. В цілому виклик глобалізації вимагає від сучасного суспільства гідної відповіді, заснованої на турботі про збереження мирного та гідного життя для всіх людей в поєднанні з прагненням до їх духовної досконалості. Крім цього, необхідно досягти такого світоустрою, яке будувалося б на засадах справедливості і рівності людей перед Богом, виключав би придушення їх волі національними або глобальними центрами політичного, економічного та інформаційного впливу.

Слід наголосити, що основи “Соціальної концепції Російської Православної Церкви” покликані служити керівництвом для Синодальних установ, спархій, монастирів, парафій та інших канонічних церковних установ у їхніх взаєминах з державною владою, різними світськими об'єднаннями та організаціями, нецерковними засобами масової інформації.

Таким чином, вважаємо доцільним зазначити, що процес забезпечення національної безпеки нашої держави крізь призму духовності людини в Україні на нормативно-правовому рівні започаткований в досить вагомих за змістом законодавчих актах. У той же час констатуємо факт, що вказаний процес далі законодавчого закріплення не пішов.

Зауважимо, що саме розвиток нашої держави на основі її історично-генетичних духовних пріоритетів, які на даному етапі розвитку тільки і можуть забезпечити цю важливу єдність влади і народу, – є необхідною умовою не тільки виживання, а й становлення могутньої, впливової, самодостатньої України на європейському просторі, що відповідно до національної духовності та геополітично-географічного розташування стане відігравати ключові ролі у світі.

Підбиваючи підсумки, видається доцільним зробити **висновки**:

1. Основні засади державної політики у сфері духовного життя мають базуватися за умов усвідомлення того, що саме людина є головною соціальною цінністю у державі. Вона є стратегічним суб'єктом формування та розбудови духовної парадигми та основним об'єктом її впровадження у повсякденне буття.

2. Питання розвитку та удосконалення людини, визначення її місця і ролі у функціонуванні Всесвіту, вивчення та пізнання нею свого призначення в житті, можливостей формування особистісної реальності в оточуючому світі, спроможностей реалізації задуманого на основі вищих моральних цінностей складають фундаментальні константи духовної безпеки як основоположної складової національної безпеки. Без глибокого вивчення і системного супроводу в рамках відповідної державної політики зазначеного питання стан безпеки людини, суспільства і держави в Україні залишається потенційно вразливим і таким, що уже в найближчий час призведе до суттєвого ускладнення функціонування усіх сфер суспільного життя.

3. Сьогодні Україна потребує фундаментальної і дієздатної теорії забезпечення національної безпеки крізь призму духовності як по відношенню до окремих громадян, народу, суспільства, так і держави в цілому. На нашу думку, найбільш оптимальний та ефективний шлях до загального миру і безпеки, до діалогу між цивілізаціями, народами і людьми лежить через вивчення та освоєння духовності. Вона, як ключова категорія нової гуманітарної парадигми XXI століття, може бути розглянута на основі аналізу загроз, ризиків і небезпек та спрямована на досягнення національної мети, соціального ідеалу, основних цінностей і життєво важливих інтересів суспільства.

4. Спираючись на поняття “духовність” (“духовна безпека”), можна висунути припущення про те, що в XXI столітті гуманітарні складові, в першу чергу, духовні, будуть займати все більшу питому вагу в системах забезпечення безпеки від окремої людини до міжнародного співтовариства в цілому. Тим самим при об’єднанні зусиль влади, суспільства і вчених усіх напрямків може бути створена нова філософія життя, орієнтована на гідне розуміння життєвих цінностей крізь призму духовності.

5. Нова інституціоналізація системи принципів, сформованих функцій і смислів безпеки XXI століття, виявила можливість і необхідність формування гуманітарної парадигми забезпечення міжнародної та національної безпеки крізь призму духовних основ людини. Каталізатором цього процесу може виступити новий клас технологій – високі гуманітарні технології та, в першу чергу, – духовність.

6. Розуміння української сучасності як протистояння тоталітарної і демократичної парадигм не вичерпує драматизму ситуації, а веде до утвердження більш глибокої і прогресивної духовної парадигми, з притаманними їй пріоритетною цінністю людини, встановленням довіри між владою і громадськістю. Значимість нашої статті полягає в збагаченні теоретичних підходів до аналізу проблем забезпечення національної безпеки, у визначенні факту домінування духовної парадигми при вирішенні завдань подолання політичних і соціально-економічних складових, що виникають у процесі розвитку крізь в сучасному світі.

7. Корупція є безумовним індикатором стану національної безпеки крізь призму духовності людини. Ефективність антикорупційної політики, виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань щодо переслідування корупції, стануть предметом особливої уваги з боку міжнародних організацій (ЄС, Рада Європи, Світовий банк) і країн, що надають Україні фінансову та технічну допомогу. Нищівні оцінки щодо корумпованості держави, низького рівня економічної свободи, недостатньої захищеності інвесторів, відсутності гарантій прав власності, неефективної системи правосуддя загрожують процесу європейської інтеграції України, політичній та економічній співпраці з міжнародними партнерами. Таким чином, національна антикорупційна політика повинна зазнати радикальних змін, а саме принциповим має стати перехід від гучних декларацій до вжиття конкретних заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції, в тому числі шляхом забезпечення духовної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки.

Отже, виходячи з вищевикладеного, перспективами подальших наукових досліджень з розробки теоретико-методологічних основ забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини, вважаємо наступні напрями:

- історичні передумови виникнення поняття духовна безпека;
- духовна безпека в суспільстві та системі національної безпеки за сучасної доби;
- прогноз еволюції забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини і громадянина;
- категоріально-понятійний апарат у сфері забезпечення духовної безпеки; поняття забезпечення духовної безпеки;
- сучасний стан і перспективи розвитку національного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки крізь призму духовності людини та громадянина;
- національний та зарубіжний досвід забезпечення духовної безпеки;
- державна політика у сфері забезпечення духовної безпеки;
- загрози духовності в сучасній Україні (проблематика визначення національних інтересів у сфері духовної еволюції українського суспільства, з'ясування внутрішніх та зовнішніх загроз духовності, забезпечення її захисту в умовах сучасної геополітичної боротьби);
- релігія та релігійна безпека як складова духовної безпеки;
- домінування гуманітарної парадигми вирішення задач протидії загрозам у політичній, соціальній, фінансово-економічній та інших сферах;
- роль і місце державних, релігійних, недержавних інституцій, а також інституту громадянського суспільства у забезпеченні духовної безпеки;
- вплив ЗМІ та інформаційних війн на стан забезпечення духовної безпеки;
- винайдення духовної геостратегії України.

Список використаних джерел

1. Національна антикорупційна стратегія на 2011–2015 роки / Президент України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/14092.html>.
2. Актуальні проблеми антикорупційної політики України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/395/>.
3. Стратегія національної безпеки України / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>
4. Стратегія національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється” / Президент України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/14823.html> zakon.rada.gov.ua/go/389/201.
5. Доктрина інформаційної безпеки України / Президент України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/9570.html>.
6. Доктрина информационной безопасности РФ: юбилей / БДА-експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://bda-expert.ru/doc/doctrina-ib-1f-2000.zip>.
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/964-15>.
8. Военная Доктрина Украины / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>.
9. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви / Русская Православная Церковь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>.

В статье раскрываются концептуально-правовые основы обеспечения национальной безопасности сквозь призму духовности человека и определяются дальнейшие направления научных исследований в этой сфере.

The article reveals the conceptual and legal framework to ensure national security through the prism of human spirituality and determines the future directions for research in this area.

Стаття надійшла до редакції журналу 5 червня 2012 року.